

Jogállami illúziók és az igazságszolgáltatás kihívásai

A neves jogszociológus, Fleck Zoltán – a tőle megszokott módon – ismételten a jogrendszer feszültségpontjainak egyikét, nevezetesen az igazságszolgáltatás intézményrendszerét veszi górcső alá. Terjedelmes monográfiájában a jogállam-definíció elengedhetetlen elemeként szereplő hatalmi ágak elválasztása kontextusában vizsgálja a juriszdikció különösen fontos aspektusait. A törvényhozás, végrehajtás és igazságszolgáltatás demokratikus triumvirátusának vizsgálatát végzi el, ezen utóbbinak mint szenvedő félnek a szemszögéből.^[1]

A könyv első része – *Jogállami illúziók és valóságok* cím alatt – az elmélet és gyakorlat, az idealista kép és a kevésbé fényes valóság közt fennálló diszharmonia egyes okait boncolgatja. A jogállam mibenlétének szociológiai megközelítése mellett felvillantja a politikának a jogra, pontosabban az igazságszolgáltatásra gyakorolt hatását. Olyan kérdéseket feszeget, mint a központi állami hatalom befolyásolásának veszélye, valamint a változásra megérett jogalkalmazás intézményrendszerének új környezete.

A második rész az *Igazságszolgáltatás kihívások alatt* címet kapta. A szerző elhelyezi és értelmezi a bírói hatalmat a fékek és egyensúlyok rendszerében, majd – Olaszország példáján keresztül – bemutatja annak növekedése eseteit, jellemzőit. Hű képet kap az olvasó a bíróságok igazgatásának alternatíváiról, annak belső és külső formáiról. A recenzió ezen – az ötödik fejezettel kezdődő – rész ismertetésére szorítkozik annak tisztázását követően, hogy a recenzens által kutatott tudományterület nem teljesen vág egybe a szerzőével.

Kiből legyen bíró, pontosabban kiből lesz jó bíró? – teszi fel mintegy önmagának a kérdést a jogszociológus. A könyv részletes ismertetését adja a fő jogcsaládok, úgymint a kontinentális, angolszász rendszerek által követett mintákra. A szerző rávilágít a kiválasztás jogát magának vindikáló különböző testületek által követett gyakorlat objektivitást, felkészültséget szem előtt tartó egyes változataira, vagy éppen egy másik típus ellentmondásaira. Bepillantást nyerhetünk abba az elitista világba, ahol nem kerülhet akármelyik társadalmi rétegből származó

[1] Fleck Zoltán: *Jogállam és igazságszolgáltatás a változó világban*. Gondolat Kiadó, 2008.

jogvégzett a pulpitusra, sőt megismerkedhetünk az egyes államokat jellemző nepotizmussal is, ahol a hatalmi pozíciók, jelen esetben a bírói posztok elosztásakor a döntéshozók a rokonaikat, barátaikat részesítik előnyben az alkalmassabb, felkészültebb jelentkezőkkel szemben. Ezen szélsőséges eseteken kívül a szerző leíró jelleggel ismerteti meg az olvasókkal a nyugat-európai államok némelyikében követett metódust.

Nem kevés kritikai éllel, ugyanakkor a megoldási javaslat említésével kaphatunk képet a bírósági fogalmazóvá, titkárrá, majd végül a bíróvá válás hazai döntéshozatali mechanizmusáról. A jogszociológus minden pironkodás nélkül húzza le a leplet a megyei bírósági elnökök – bíróvá válásban gyakorolt – kontrollálatlan hatalmáról (190. old.). A fogalmazók részére a 154/2005. (X.4.) OIT határozattal bevezetett felvételi eljárás, továbbá a Bíróképző Akadémia központi fogalmazóvizsgálója nem köti a kinevezőt, így a rendszer koncepcionális újragondolása továbbra sem történt meg.

Megfontolásra érdemes ötleteket kapunk a bírák képzésének különböző módoszatairól. Nem teszi le ugyan a voksát a szerző sem az igazságszolgáltatás klasszikus képe szerinti individuális autonómiával és ehhez megfelelő szakmai tudással rendelkező, elsősorban a szabályra koncentrálnak és inkább passzív szerepet játszó jogalkalmazó, sem pedig a komplex szervezet részeként funkcionáló bíró döntése mellett, de mindkét ideáltípus nélkülözhetetlen elemeként tartja számon a megfelelő színvonalú szakmai felkészültséget.

A hatodik fejezet a bírói függetlenség vizsgálatával foglalkozik. Rendkívül érdekes összefüggésekre világít rá a könyv, segítségül hívva az összehasonlító jogtudományt. Amíg ugyanis a *common law* jogalkalmazók „elismerési rendszernek” nevezett kiválasztási mechanizmusában egy már sikeres jogász karrier elismeréseként jelentkezik a bírói kinevezés, addig a kontinensen érvényesülő „karrierrendszerben” a kinevezés csak a pálya kezdete, ahol a szervezeti hierarchiában való előrejutás a fellebbezési fórumok tartalmi értékelésétől függ. A lényegi különbséget az jelenti, hogy az előbbi függetlenebb a szervezeti nyomásoktól, az utóbbiban viszont – a bírósági hierarchiában felfelé haladva – nagyobb az esélye a hatalomhoz kötődő ítékezésnek, hiszen a bírák munkájának felsőbbbíróságokhoz kötött értékelése következtében elemi érdekük fűződik a fellebbezési fórumok gyakorlatához való alkalmazkodásnak.

A monográfia ezen részében számos hivatkozás található. A szerző többek között Herbert Jacob, Cappelletti, Jon Elster és Carlo Guarnieri egy-egy gondolatmenetét fűzi bele mondandójába. Különösen érdekesnek találtam az utóbbi által megkonstruált, az autonómiát és a kreativitást értékmérőként használó bíró-tipológiát (210. old.). Ezen faktorok alacsony, illetve magas volta képes megadni a bírónak az adott államhatalmi rendszerben elfoglalt helyét. Így a diktatúrától a demokrácia felé haladva ismerhetjük meg a skálát a függetlenség és kreativitás híján lévő végrehajtó jogalkalmazótól a magas autonómiával rendelkező jogőrző bírógig.

Figyelemre méltó a szerzőnek a bírói függetlenséget a felelősséggel összekapcsoló logikai sora. A könyvben kifejtendő tézisének alátámasztására a 2006 őszén kitört zavargások által a végrehajtó és az igazságszolgáltató hatalom kö-

zött generált feszült helyzetet citálja példaként, nevezetesen amikor az OIT-tag miniszter segítő közreműködését kérte az OIT, egyúttal a Legfelsőbb Bíróság elnökének abban, hogy a rövid határidőn belül döntést igénylő eljárások esetében a döntésre felhatalmazott igazgatási vezetők a kérdés jelentőségéhez mérten intézkedjenek. A lényegre törő nemleges válasz államelméleti szempontból a hatalmi ágak szigorú elválasztásán nyugodott. A jogszociológus élesen tagadja ezen markáns cezúrát magáénak valló álláspontot, és az alkotmányosságot szem előtt tartva a függetlenség és a felelősség egymásra gyakorolt pozitív hatása mellett teszi le a voksát (212. old.).

A hetedik fejezetben a szerző ismételten vékony jégre lép, amikor az átláthatóság, felelősség, számonkérhetőség egymással összefüggő fogalmait vizsgálja. A kapcsolódási pontok logikusnak tűnnek: abban az esetben, ha az igazságszolgáltatás, mint rendszer – bizonyos kötöttségek mellett – nyilvánosan működik, akkor megvalósul az átláthatósága. Ily módon teremődik meg a számonkérhetőség esélye, amely adott esetben magában hordozza a felelősségre vonás lehetőségét is. Górcső alá veszi a belső és a külső kontroll intézményes, illetve lehetséges formáit (pl. sajtókritika, svéd ombudsman), megvizsgálva azok pozitív, vagy éppen káros hatásait.

Valós történelmi képet kaphatunk a könyv nyolcadik fejezetében, melyben a jogszociológus a rendszerváltásnak az igazságszolgáltatásra gyakorolt hatását mutatja be. A kommunista uralom által a kispolgári létbe taszított bírói kar nem jelentett tényleges hatalmi tényezőt, mindössze az állami bürokráciától eltávolodni képtelen köztisztviselők hadaként őrizte pozícióját. Nem csoda, hogy a változások előkészítésében is a polgárosodott ügyvédség vállalt oroszlánrész. A jogállami kereteknek megfelelő intézményes megoldás feltételezte a végrehajtó hatalom szervezeti befolyásolásától mentes, továbbá önkormányzati elemekkel tarkított rendszer létrejöttét.

Fleck Zoltán kitér a jogi oktatásban bekövetkező változásokra is, tudniillik a kvóták eltörlésével az elszaporodó jogi karok csak úgy öntötték (és teszem hozzá ma is öntik) a piac által felvenni szinte képtelen jogászok garmadáját, ugyanakkor az oktatói létszám már nem volt képes követni arányaiban ezt a robbanásszerű változást. Amellett, hogy nyilván tisztában van vele, nem szól a szerző ezen tendenciát befolyásolni csupán jelentéktelen mértékben képes, még a Hiller István vezette Oktatási Minisztériumhoz köthető azon kormányzati döntésről, amikor 5%-kal csökkentették a felvehető majdani jurátusok számát.

A kilencedik fejezetben a szociológus, mint az a társadalomkutatóknál megszokott, a statisztikát hívja segítségül, felderítendő az állampolgároknak az igazságszolgáltatáshoz való viszonyát. Az alapösszefüggés egyszerű: az országos reprezentatív mintán mért adatok szerint a bizalom tekintetében a harmadik helyen állnak a bíróságok. Ugyanakkor felhívja a szerző a figyelmünket azon korántsem elhanyagolható körülményre, mely szerint az emberek java része az élete során egyetlen alkalommal sem találkozik az igazságszolgáltatással, azaz közvetlen módon nem tud valós képet festeni róla. Ezt követően még számos érdekes közvélemény-kutatás eredményével, és az azokból a szakértő által adott konklúzióval lehet gazdagabb az olvasó.

Zárszavában a szerző nem rejt véka alá a véleményét: nem csak az igazságszolgáltatást mint önálló hatalmi ágat, hanem az azt körülvevő tényezők mind-egyikét bírálja, hiszen az előbbivel összefügg a társadalmi közeg, a jogállami intézmények, a jogász szakmák állapota, a politikai elit kultúrája és nem utolsó sorban az intézmények élén álló vezetők alkalmassága.

A könyv a stílusát tekintve a laikus számára kissé nehézkesnek tűnhet, bizonyos összefüggései megérthetősége tekintetében feltételez egyfajta jogi-szociológiai előismeretet. Úgy gondolom, elsősorban a társadalomtudományok ezen területeivel foglalkozók számára adhat adalékot a terjedelmes munka, ám mindezek ellenére senki se riadjon vissza a könyv elolvasásától, ha nem is tartozik a fenti körbe, de az érdeklődését akár a cím, akár ez a rövid írás felkeltette.

A könyv külleme szép, puha táblájának fedlapját egy korabeli életkép díszíti. Tipográfiája egyszerű, az utolsó fejezetben található grafikonok pedig kiválóan szemléltetik az ott kifejtetteket.